

MARTİN HEİDEGGER’DE “MEKAN” DÜŞÜNCEİ: HERMENEUTİK-FENOMENOLOJİK BİR YAKLAŞIM¹

Öğr. Gör. Dr. Beyhan BOLAK HİSARLIGİL
Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi 38039 Kayseri
e-posta: bolakb@gmail.com

Öz

Bu makale, mekanı geometrik bir yayılım olarak gören Kartezyen düşüncenin tersine, insanın yer ile olan ilişkisini anlamada bütüncül bir yaklaşım benimseyen Alman düşünür Martin Heidegger (1889-1976)’nın mekana hermeneutik-fenomenolojik olarak yaklaşımını açıklamaktadır. Mekanı tanımlamadan önce, onu anlamının gerekliliğine inanan Heidegger, “dünya-içinde-olmak” düşüncesi ile insanı ve onun dünyasını varoluşunun ayrılmaz bir bütünü olarak anlatmaktadır. Mekanı saf yapı olarak görme eğilimini dönüştürerek, onu insanın “dünya-içinde-olma” durumunun temel boyutu olarak düşünen Heidegger, bu dünya içindeki “önümüzde-hazır-varlık” ve “elaltında-kullanıma-hazır-varlık” ayrımı ile onun *Dasein*’in ilgisine bağlı olduğunu düşündür. Bu durumyla mekan, bir etkileşim ve deneyim yeridir ve insanın yer ile olan ilişkisini anlamamızı sağlamaktadır. Mimari ve çevre tasarım araştırmalarında Martin Heidegger’in “dünya-içinde-olma” düşüncesine dayanan hermeneutik-fenomenoloji, insanların farkında olmadan içinde varolduğu bu gündelik yaşam dünyasını anlamaya götüren bir yol oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Martin Heidegger, mekan, dünya-içinde-olma, hermeneutik-fenomenoloji.

THE NOTION OF “SPACE” IN MARTIN HEIDEGGER: A HERMENEUTIC-PHENOMENOLOGICAL APPROACH

Abstract

Contrary to the Cartesian thinking of space as a geometrical extension, this article presents the hermeneutic-phenomenological approach of the German philosopher Martin Heidegger (1889-1976) to “space” on understanding the man and place relationship in a holistic way. Through thinking of “being-in-the-world”, Heidegger insisting on understanding space prior to defining it, believes deeply in the existence of man and his world as an inseparable whole. By deconstructing the dogma of thinking of space rather as a dimension of the man’s condition of “being-in-the-world” than as a pure container, Heidegger rifting being as “ready-to-hand” and “present-at-hand” in this world considers

¹ Bu makalede konu edilen Martin Heidegger’in Hermeneutik-fenomenolojik yaklaşımı yazar tarafından Doç.Dr. Belkıs Uluoğlu danışmanlığında İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimari Tasarım Programında tamamlanmış olan “Yer”leşmenin Düş(üm)lenmesi : Geleneksel Anadolu Yerleşmelerinde “Ara”lar adlı doktora tezinden alınmıştır.

that it depends on the interest of *Dasein*. Having these potentials as a place of interaction and experience, space suspends a thinking leading to an understanding the relationship between man and place. Hermeneutic-phenomenology based on Martin Heidegger's thinking of "being-in-the-world" in architectural and environmental studies constructs a path leading to an understanding of this everyday life-world in which man exists unaware of it.

Keywords: Martin Heidegger, space, being-in-the-world, hermeneutic-phenomenology.

1. Giriş

Günümüzün çerçeveleyen, hesaplayan ve temsil eden bilişsel dünyasında mekan, soyut ve içi boş bir kalıp olarak, bir "içeren" olarak anlaşılmaktadır. Ancak bir "içeren" olarak mekan, Aristoteles'in "*topos*"undaki² gibi "bir şeyin bir yerde bulunuşu"nun ifadesi değildir. Çünkü Aristoteles'de mekan içi boş yer değil, bir şeyin etrafının bir başka şeyle sarılması, çevrelenmesi anlamındadır; bir bardak su örneğinde bardağın içindeki boşluk değil, bardağı içeren *topos*dur.

Mekanı bu şekilde içi boş bir kalıp olarak düşünmek, boşlukta noktalar gibi düşünülen cisimlerin devinimlerini soyut tekdüze üç boyutlu uzanımlar olarak nitelendirme düşüncesi ile başlamaktadır. Bu modern düşüncede mekan üç boyutlu bir uzanım olarak kabul edilir. Kartezyen düşünce sisteminde mekanın bu şekilde geometrik bir yayılım olarak kabul edilmesi mekansal olma düşüncesini de dar bir düşünceye indirgemektedir. Bu durumda insan mekan içerisinde bir özne olarak davranmaktadır ve öznenin mekandan ya da mekanın öznenin ayrı tutulduğu kabul edilmektedir. Özne, içinde bulunduğu dünyadan bağımsızdır, mekan da kendisinden ayrı bir gerçekliktir. Descartes'a dayandırılan bu özne ile nesnenin birbirinden ayrılması düşüncesi, insan-mekan birlikteliğinin de parçalanması anlamına gelmektedir.

Bu anlayış aynı zamanda Platonik idealizm anlayışında da –Platon'un kendisi bu şekilde düşünmese de- kabul görmüştür. Mekana bu açıdan bakmak, kültürel etkenlerin karşısında olmamızı gerektirir. Platonik idealizmle beraber Aristotelesçi düşünce de mekanı "parçacı" bir anlayışta değerlendirir. Bu iki klasik mekan anlayışının yanı sıra, Platon'un *Chora*³ anlayışı yer almaktadır: Mekan varsa, bir başka mekan içerisinde yer almalıdır ve bu mekan da bir başkasında... *Chora* ne somut bileşenler ne de Kartezyen yayılımın ifadesi olan bir bedensellik taşımaz. Bunun yerine *Chora*, Platon'un *Timaios*'unda⁴ anlatıldığı gibi, "parçaları

² Aristoteles'de *topos* sözcüğü bir cismin 'bir yerde bulunuşu'nu ifade etmektedir. Aristoteles, "On Rhetoric: A Theory of Civic Discourse", Çev. George A. Kennedy, Oxford University Press, Oxford, 1991, s. 45.

³ *Chora*, "chronosis" ve "chronology" kelimeleri ile aynı kökten olup, özünde zamansallığı ya da tarihselliği ifade eder. Bu bir anlamda zaman ya da tarih içinde ard arda gelişi (succession) veya yer alışı dile getirir.

⁴ Platon, "Timaios" (Philosophische Bibliothek), F. Meiner, Hamburg, 48-49.

birleştirme” ya da “yalnızca olanı değil, olmayanı da bir araya getirme” olarak görülebilir.

20. yüzyıl Alman düşünürü Martin Heidegger de, “Varlık ve Zaman” adlı eserinde hermeneutik düşünüm yoluyla Platonik olandan çok daha farklı bir biçimde Kartezyen mekanı eleştirir⁵. Mekanı saf yapı olarak görme eğilimini dönüştüren Heidegger, onu bir etkileşim ve deneyim yeri olarak görür. Heidegger bu deneyimi “dünya-içinde-olmak” ile anlatmaktadır. Dünya-içinde-olmanın temel boyutu olan mekan ile birlikte insan deneyimini oluşturan yapıları analiz etmeye çalışan Heidegger’in bu düşüncesi, insanın yer ile olan ilişkisini anlamamızı sağlamaktadır. Yönelinen şeyin tanımlanmasından önce onu anlamının gerekliliğine inanan Heidegger, “dünya-içinde-olmak” düşüncesi ile insanın ve onun dünyasının önkurulumunu, ayrılmaz bir bütün olarak varoluşunu anlatmaktadır⁶. Bu makalede Kartezyen mekanı eleştirmede hermeneutik-fenomenolojik bir anlayış geliştiren Heidegger’in varoluşsal mekansallığa getirdiği tanım, O’nun “Varlık ve Zaman” adlı eserinden yola çıkılarak açıklanacaktır. Sonrasında da Heidegger’in bu hermeneutik-fenomenolojik yaklaşımından yola çıkılarak, mimari ve çevre tasarım çalışmalarında mekana bir bütün olarak yaklaşmak konusunda çıkarımlar yapılacaktır.

2. Mekana Fenomenolojik Olarak Yaklaşmak

Mekanın anlaşılmasına ilişkin yapılan çalışmalar, sembolik ve yapısalcı, Marksist, psikolojik ve fenomenolojik (hermeneutik) çalışmalar olarak sıralanabilir. Bunlar arasında sembolik ve yapısalcı, Marksist ve psikolojik bakışlarla yapılan çalışmalar genellikle yerleşenin mekanda bir özne olarak davrandığı ve öznenin mekandan ya da mekanın öznenin ayrı tutulduğu kabulü ile yapılırlar. Örneğin sembolik ve yapısalcı çalışmalar sembolik bir üretimle oluşturulan dış dünya içerisindeki mekanın anlamını bulmaya çalışır. Bu durumda dünya dışarıda olan ve semboller yüklenen bir anlam taşır. Ya da Marksist çalışmalarda mekan sosyal etkilerin bir sonucu olarak kabul edilir ve mekanın sosyal yaşamda kullanılma durumu önemsenir. Mekana psikolojik bakış da yeri bir bileşen ve kimlik oluşumunda bir neden olarak görür. Oysa mekana ilişkin fenomenolojik çalışmalar, onu maddeleştirmeden ya da idealize etmeden anlamaya çalışan araştırmaları içermektedir. Bu durumda mekan soyut bir düşünce ya da deneyimden bağımsız bir “orada olan”, Varlık’tan ayrı olan olarak kabul edilmez. Mekana fenomenolojik olarak yaklaşmak, onun dünyanın bütünü ya da deneyimleyen kişi için önemini ortaya koyan “deneyimleme”yi anlamaya çalışmaktır. Martin Heidegger’in düşüncelerinde “yer”leşme, Gaston Bachelard’ın “Mekanın Poetikası”nda imgelem ve yer ilişkisi⁷,

⁵ Heidegger, Martin, “Being and Time”, Çev. Joan Stambaugh, Suny Press, Albany, (1927) 1996, s. 88.

⁶ Heidegger, Martin, “Being and Time”, Çev. Joan Stambaugh, Suny Press, Albany, (1927) 1996, s. 49.

⁷ Bachelard, Gaston, “Mekanın Poetikası”, Çev. A. Derman, Kesit Yayıncılık, İstanbul, 1996.

Merleau-Ponty'nin bedenleşme üzerine yaptığı fenomenolojik çalışmalarda yer, kesin cevaplardan kaçınılarak sorgulanmaktadır. Bu çalışmalarda beden kendisi olarak, yaşayan olarak, içinde bulunduğu dünyadan ayrılmamıştır. Bu çalışmalar içerisinde Heidegger'in fenomenolojisi, yeri ayrı bir varlık ya da dışsal bir nesneye indirgmeden, Varlığın ilksel mekansallığı anlamında sorgulamaktadır.

3. Martin Heidegger'in Fenomenolojisi: Hermeneutik-Fenomenoloji

“Varlık ve Zaman”, *Sein und Zeit*⁸ adlı ilk eserinde Heidegger, Varlığın temel niteliklerini ya da yapılarını analiz etmektedir. Heidegger bu tür genel yapılarla “var olanlar” demiştir. “Var olmak” Heidegger'in terminolojisinde “insanoğlunun varlık biçimi” anlamına gelmektedir. Fenomenoloji de bu yapıların anlaşılması için kullandığı yöntemin adıdır. Heidegger, “varoluşsal fenomenoloji” olarak da görülen kendi analitik yaklaşımını “hermeneutik-fenomenoloji” olarak niteler, çünkü fenomenoloji varoluşun genel niteliklerini açığa çıkarmanın yoludur⁹. *Dasein*¹⁰'ın hermeneutiği, yani yorumu varoluşsaldır. Başka bir deyişle *Dasein*'ın günü-birlik-yaşamında¹¹ fiziksel ve sosyal çevreyle nasıl etkileşim içinde olduğunu izini süren fenomenolojinin asıl hedefi, *Dasein*'ın günü-birlikliliğinin kuramsal anlamda tarafsız olarak serimlenmesidir. Fenomenoloji bu hedefi “Şeylerin kendisine geri dönelim!” sloganı ile ifade eder.

Şeylerin kendisine geri dönmek için fenomenoloji, *Dasein*'ın temel özelliklerini belirlemek amacıyla içten-dışa bakışı benimser. Ayrıca *Dasein*'ın açıklanması yorumsal olmak durumundadır. Hermeneutik ise, yorumlamanın metodolojik ilkelerinin araştırılması anlamına gelir. Heidegger “*Dasein*'ın kendisini anlamak” olarak nitelediği yorumlamaya dayalı kendi yöntemine “yorumlayıcı” ya da “hermeneutik” fenomenoloji adını vermektedir.

Heidegger hermeneutiği yaşanmış deneyimin yorumsal bir süreç olduğu ontoloji tezine dayandırır ve anlamının gelişimini, yorumlama olarak adlandırır¹². İnsan dünyada varolur; insanoğlu içinde yaşadığı dünyada var iken, bu dünyanın

⁸ Heidegger, Martin, “Being and Time”, Çev. Joan Stambaugh, Suny Press, Albany, (1927) 1996, s. 49.

⁹ Heidegger, Martin, “Being and Time”, Çev. Joan Stambaugh, Suny Press, Albany, (1927) 1996, s. 33.

¹⁰ Günlük Almanca'da insan varlığı olan ve kelime açılımı Orada-varlık olan *Dasein*, Heidegger tarafından kendisi, kendisi-olamayan ve dünya hakkında soru sorabilen Varlık olarak anlaşılmaktadır. *Dasein*, “Varlık'ın anlamı nedir? diye sorabilen tek Varlıktır. Varlık'ın anlamının ontolojik serimlenmesinin yapıldığı varlıktır. İngilizce ve Türkçe literatürde, Heidegger'in kullandığı anlamda çevrilemediği için, *Dasein* olarak kullanılmaktadır.

¹¹ *Günü-birliktelik* veya *gündeliklik* (Alm. alltaglich, Alltaglichkeit. İng. everyday, everydayness) *Dasein*'ın diğer varlıklardan biri olarak sıradan varolma durumu, olağan ve günlük durum. Çüçen, A. Kadir, “Heidegger'de Varlık ve Zaman”, Asa Kitabevi, Bursa, 2000, s. 209. “Dünya” ile anlatılmak istenen fiziksel dünya değil, *Dasein*'ın çevresi, onun ilgi duyduğu araçlarla ya da diğer *Dasein*'larla kurduğu dünyadır.

¹² Çüçen, A. Kadir, “Heidegger'de Varlık ve Zaman”, Asa Kitabevi, Bursa, 2000, s. 139.

kurulumu da insanın kendi deneyimlerinden oluşur¹³. İnsanlar kendi kendisini yorumlayan varlıklardır ve bu yorumlar günlük deneyimlerin kuşattığı bağlamlarda ortaya çıkarlar. Yorum kişinin geçmiş deneyimlerine, onun tarihselliğine dayanmaktadır. Anlama karşılıklı bir eylemdir; bugün ancak geçmişle birlikte, geçmiş de bugünle birlikte anlaşılabilir. Heidegger bu karşılıklı ilişkiyi “hermeneutik döngü” olarak adlandırmaktadır¹⁴. Yorumlama Heidegger’in analizinde bir “ön-yapı”ya dayanır. Yorumun bu ön-yapısı bir döngü içerisinde yer alır ve bu durum hiçbir şeyin mutlak olarak bilinmeyeceği anlamına gelir¹⁵. Fenomenolojik bir araştırmada yorumlayanlar hermeneutik döngüden kaçamayacaklarından dolayı bilginin oluşturulmasına katkıda bulunurlar.

“İnsan ve Mekan”, *Mensch und Raum* adlı konferansta mimarlara yaptığı “İnşa Etmek “Yer”leşmek Düşünmek”, *Bauen Wohnen Denken*¹⁶ başlıklı konuşmasında Heidegger, “insan ve mekan” ilişkisi denildiği zaman, insan ve mekanın birbirinden ayrı şeyler olarak anlaşılması gerektiğinden söz etmiştir. Heidegger’e göre “ne insan dünyanın bir işlevi, ne de dünya insanın bir işlevidir”¹⁷. Fenomenoloji, insan ve dünyayı birbirlerinden ayrı düşünmez, insan ve dünya bir bütündür. Bu bütüncül bakış açısı insan-dünya birlikteliğini Kartezyen düşüncenin öznesne ayırımından kaçarak tarif etmektedir. Bunun da yolu fenomenolojinin yaklaşımı olan “yönelmişlik”tir¹⁸. Anı dinleme ile yönelme, bir dünya-içinde-olmaya, bütüne katılmaya olanak verir.

¹³ Heidegger bu önsel kavramsallaştırmayı üç şekilde ele alır: ön-sahiplik (*Vorhabe*), ön-görü (*Vorsicht*) ve ön-kavrama (*Vorgriff*). Bir şeyle ilgili yorumumuzun ön-kavranılması, ön-görümüze bağlıdır (Heidegger, Martin, “Being and Time”, Çev. Joan Stambaugh, Suny Press, Albany, (1927) 1996, s. 150-151). *Sein und Zeit*’ın 1962’deki ilk çevirisinde kitabın çevirmenleri John Macquarrie ve Edward Robinson’ın eklediği dipnotta ön-görü “ilk kesiş” (first cut) olarak açıklanmıştır: “bir somun ekmeğin ilk dilimini kesecek bir kişinin somunu kesmeye başlaması olarak anlaşılabilir” “ön-görü” fikri, önceden sahip olduğumuz şeyin başlatılması olan “ön-sahip olma” olarak görülebilir”. Heidegger, Martin, “Being and Time”, Çev. J. Macquarrie, E. Robinson, Blackwell Publishers, London, 1962.

¹⁴ Heidegger, Martin, “Being and Time”, Çev. Joan Stambaugh, Suny Press, Albany, (1927) 1996, s. 6.

¹⁵ Dreyfus, Hubert L., “Being-in-the-World: A Commentary on Heidegger’s Being and Time”, Division I, MIT Press, Cambridge and Massachusetts, 1991, s. 26.

¹⁶ Heidegger, Martin, “Building Dwelling Thinking”, *Poetry, Language, Thought* içinde, Çev. A. Hofstadter, Harper & Row, New York, 1971, 145-161.

¹⁷ Heidegger “Varlık ve Zaman”da geleneksel felsefenin insanın dünya ile olan ilişkisini realist ve idealist bakış açılarına indirgemesini eleştirir. Bu iki farklı bakış açısının *Dasein*’in varolma durumu ile ilişkisi olmadığını düşünür. Bu iki yaklaşım insan ve dünyanın birbirlerinden ayrı olduğunu varsaymaktadır. Oysa Heidegger, insanın dünyanın içinde olduğunu, onda derinleştiğini düşünerek, bu durumu “Dünya-içinde-Olmak” olarak anlatmaktadır. Heidegger, Martin, “Being and Time”, Çev. Joan Stambaugh, Suny Press, Albany, (1927) 1996, s. 49.

¹⁸ Brentano’nun skolastik felsefeden aldığı ve sonra Husserl’in geliştirdiği “yönelmişlik” (intentionality) kavramı, insan yaşantısının ve bilincinin bir konuya yönelişini, bir şeyle ilişki kurmasını anlatır. Pollio (1997) bu kavramı, insan yaşantısının sürekli olarak kendi bütünlüğü içinde sahip olunamayacak ancak daima yönelinen bir dünyaya yönelmesi olduğunu altını çizmek olarak açıklamaktadır. Seamon, David, “Fenomenoloji, Yer, Çevre ve Mimarlık: Literatürün Değerlendirilmesi”, Çev. S. Serim, TOL Mimarlık Kültürü Dergisi, sayı 3, 2003, s. 39.

Heidegger'in felsefesinde çevresel dünyadaki varlıklar *Dasein* tarafından iki şekilde görünürler: teorik ve pratik olarak. Eğer *Dasein* gözleme, *hinschauen* anlamında teorik bir görünüm benimserse, varlık *Dasein*'a önümüzde-hazır-varlık, *das Vorhandene* olarak görünür. Varlıklara bu şekilde yaklaşmak, onları sorgulamada bir tür nesnellik taşımaktadır. "Önümüzde-hazır-varlıklar", dünyaya geldiğimizde hazır olarak bulduğumuz, bilgi açısından bildiğimiz şeylerdir. Varlıklar günlük içeriklerinden bağımsızdır ve böylece bir yer kaplayan durağan şeylerdir. Bu şekilde varlık, orada öylece duran bir şey olarak düşünülür.

Eğer *Dasein* (bu varlığa olan ilgisi gibi) pratik bir görüşle ortaya çıkarsa, o zaman bu varlık *Dasein*'a kendisini belirli bir amaç için kullanılacak bir "araç" olarak gösterir. Bir amaç için kullanmak, aracın taşıdığı bir niteliktir. Heidegger bu nitelik dolayısıyla "araç"ları "elaltında-kullanıma-hazır", *das Zuhandene* varlıklar olarak görmektedir. Elaltında-kullanıma-hazır varlık olarak "araç"lar elde, *Dasein*'in yanında ve onun kullanımına uygundur. Böylece *Dasein* dünya- içindeki varlıklarla yakın ilişki içerisinde olur.

Heidegger aynı varlığın önümüzde-hazır ya da elaltında-kullanıma-hazır olabildiğini, *Dasein*'in o varlığı nasıl gösterdiği ile ilişkili olarak görmektedir. Eğer *Dasein* varlığı teorik bir şekilde gösterirse, o varlık önümüzde-hazır varlık ve durağan bir varlık olarak; tersine pratik bir şekilde gösterirse, dinamik kullanılabilirlik içeren, bir "araç" olarak, elaltında-kullanıma-hazır varlık olarak açığa çıkmaktadır (Çizelge 1).

Çizelge 1. Martin Heidegger'in Felsefesinde *Dasein*'in Varlığı Gösterme Biçimleri

teorik	→	Önümüzde-hazır-varlık <i>das Vorhandene</i>	→	durağan
pratik	→	Elaltında-kullanıma-hazır-varlık <i>das Zuhandene</i>	→	kullanılabilir

Heidegger'e göre *Dasein*'in varlıklarla olan ilişkisi yakınlık ve kapsamayı anlatmaktadır¹⁹. *Dasein*'in araçlara dikkatini veren bu yakınlığı ve onlarla elaltında-kullanıma-hazır olarak karşılaşmasını Heidegger, "ilgi göstermek", *besorgen* olarak adlandırmaktadır. *Dasein*'in varlıklara olan ilgisi varoluşsal bir bilişle nitelendirilir ve buna sağgörü²⁰, *die Umsicht* adını verir. Sağgörü, *Dasein*'in "varoluşsallığı"ni açığa çıkarmaktadır.

¹⁹ Heidegger, Martin, "Being and Time", Çev. Joan Stambaugh, Suny Press, Albany, (1927) 1996, s. 77.

²⁰ *Sein und Zeit*'in Türkçe çevirisini yapan Aziz Yardımlı Almanca *Umsicht*, İngilizce *circumspection* kavramını etrafa bakma, çevreye bakma anlamında "sağgörü" olarak çevirmiştir. *Umsicht* varlıklara öylesine bir bakış olarak değil, araçların aktüel kullanımını içeren bir kavram olarak anlaşılmalıdır. Heidegger *Umsicht*'i *Dasein*'in varlıkların belirli bir amaca uygun olup ol-

Varlıklar çevresel dünyamızda elaltında-kullanıma-hazır-varlık olan araçlarla ve önümüzde-hazır şeylerle dolu bir “araçsal-göndermeler sistemi”²¹ içerisinde bulunurlar. Çevre düşüncesi Heidegger’i varlıkların mekanla olan ilişkisine, onların mekansallığına götürür ve Descartes’in aksine²², varoluşsal anlamda mekanı içi boş ve içi şeylerle doldurulabilir bir şey olarak düşünmez. Heidegger’e göre mekan dünyadaki varlıklarla sınırlı değildir, ancak *Dasein*’la ilişkilidir. *Dasein*’ın mekansallığıyla ilişkili olarak mekan, elaltında-kullanıma-hazır varlıkların kavranabildiği bir mekansallık taşır.

Mekanın analizinde Heidegger, varlıkların ve *Dasein*’ın mekansallığına bakmaktadır.

Varlık ve Zaman’da Heidegger zamansallıkla birlikte düşündüğü üç farklı mekandan bahsetmektedir: dünya-mekanı (fiziksel mekan), alanlar (*die Gegend*) ve *Dasein*’ın mekansallığı (Çizelge 2).

Çizelge 2. *Varlık ve Zaman*’da Mekan Biçimleri

Dünya-mekanı	→	Önümüzde-hazır-varlık <i>das Vorhandene</i>
Alan	→	Elaltında-kullanıma-hazır-varlık <i>das Zuhandene</i>
<i>Dasein</i> ’ın Mekansallığı	→	Varoluşsal Mekan

“Dünya-mekanı” nesnelere dolu bir kabı ifade eden mutlak, fiziksel bir mekandır. Bu mutlak durumda masa, sandalye, koltuk, sehpa, halı bir mekânın içinde bulunurlar ve “dünya-mekanı” içindeki bu nesnelere bağımsızdır. Bir kap olarak mutlak mekân düşüncesi, *Dasein*’ın gündelik mekansal davranışlarından bağımsızdır.

Dasein’ın ilgilendiği araçlar fiziksel olarak onun yakınında ya da uzağında olabilirler. Şeylerin yakınlık ya da uzaklığı, *Dasein*’ın ilk olarak aşına olduğu, sonrasında da kendilerini ona “mekan” olarak gösterdiği bir durumla ilişkilidir.

madığına bakmak olarak anlatmaktadır Heidegger, Martin, “Being and Time”, Çev. Joan Stambaugh, Suny Press, Albany, (1927) 1996, s. 65.

²¹ Bir aracın bir şey için olması, bir başka şey ile ilişkili olduğu şeklinde anlaşılabilir. Örneğin bir çekiç çekiçleme için, bir kalem yazmak içindir. Heidegger bir-şey-için olmada bir şeyin bir başkasına gönderme yaptığını düşünür. Bir aracın diğeriyle olan ilişkisi araçsal bir bütünlük içerisindedir. Bir şey için olmak, bir aracın temel niteliği ve diğer araçlarla olan ilişkisi ve ait olduğu bir araçlar sistemi ile ilişkilidir Heidegger, Martin, “Being and Time”, Çev. Joan Stambaugh, Suny Press, Albany, (1927) 1996, 71-77.

²² Descartes, Rene, “Discourse on Method and Mediations on First Philosophy”, BN publishing, NY, (1637) 2007, s.33.

Heidegger'e göre bu aşinalık mekanı "bir kap olarak" anlamamıza yol açmıştır. Çünkü dünya-mekanı, önümüzde-hazır-varlık olarak kavranmaktadır. Oysa elimizde-kullanıma-hazır-varlık olarak mekan, "eylemin mekanı" olarak nesnelleştiril-memiş bir mekan anlamına gelmektedir²³. Eylemin mekanının iki yönü vardır: elimizde-kullanıma-hazır-varlık olarak mekanı ifade eden "alanlar" ve varoluşsal mekan olarak *Dasein*'in mekansallığı.

Gündelik yaşamımızda fonksiyonel ya da elimizde-kullanıma-hazır-varlığın mekanına Heidegger "alan" adını verir. Çalışma ve yaşama alanlarımız - ofis, mutfak, park, oturma odası gibi- gündelik faaliyetlerimizin geçtiği yerlerdir. Bir yemek masasında tabak, çatal, bıçak, kaşık, tuzluk vs. gibi "araç"lar yemek yeme eylemi için uygun yerdedirler ve bir yere aittirler.

"Alanlar" eylemlerimize bağlı olarak bir göndermeler sistemi içerisinde ve "kap" biçimindeki mutlak mekandan farklıdır. Heidegger bu kullanımla ilişkili "gönderme" durumunu mekanın farklı bir niteliği olarak anlatır. Bir mekan içerisinde varolduğumuz değil, mekansal olarak varolduğumuz gerçeği üzerinde durarak, mekanın algılanan ya da kavranan bir şey olmadığını, aksine varolma biçimi-miz olduğunu düşünür. Heidegger bu durumda *Dasein*'in ontolojik durumunu, dünya- içinde-olmak ile anlatmaktadır. "İçinde-olmak" ile Heidegger'in kastettiği şey, iki şeyin birbiri içinde olması ve bunun için de bir mekanın gerekliliğidir.

Mekanda bir konuma sahip olmak, en az iki şeyin birbirine göre durumunu anlatmaktadır. Önümüzde-hazır-varlıklar mekansal olarak birbirleriyle ilişkilidirler (bardağın "içinde"ki su, masanın yanındaki sandalye vb.) Bu şekilde varolanlar birbirlerine değişiyor gibi görünürler, ancak gerçekte birbirleri ile hiç karşılaşmazlar²⁴, çünkü bir dünyadan yoksundurlar. Ancak varolan (*Seindes*) dünya içerisinde el-altında-kullanıma-hazır bir varolan şeye (*Sein*) değebilir ve doğaları gereği bir dünya oluşmuşsa, el-altında-kullanıma-hazır-Varlık'a erişebilirler. Dünyasız olan iki varolan-şey birbirlerine değemez, birbirlerinin arasında olamazlar. Oysa

²³ Yoko Arisaka, Heidegger'in "eylemin mekanı"nın "dünya-mekanı"nın bir koşulu olduğunu ve öncelikle "eylem mekanı"nın açıklanması gerektiğini, dolayısıyla Heidegger'in hedefinin mekansal koordinatlar sistemini kullanmadan "eylem mekanı"nın anlatmak istediğinden bahseder. "Ancak" der Arisaka, "dünya-mekanı"nın önselleyen mekansal ilişkileri alışılmış dilbilim ifadeleri-yle tanımlamak oldukça zordur. Örneğin iki kişi arasındaki mesafeden metrik olmayan bir biçimde nasıl bahsedebiliriz? Bunun için *Dasein*'in şeylerle olan mekansal ilişkisini yeniden tanımlamamız gerekir. İşte bu Heidegger'i kendi terminolojisini yaratma konusunda yönlendirmiştir ve onu mekan konusunda anlaşılması zor biri yapmıştır". Arisaka, Yoko, "Spatiality, Temporality and the Problem of Foundation in Being and Time", *Philosophy Today*, sayı: 40, 1996, 36-47.

²⁴ Heidegger, Önümüzde-hazır bulunan iki şeyin bir aradalıklarını ifade etme alışkanlığımızı eleştirir. Ona göre "masa kapının yanında durur, sandalye duvara değer" gibi ifadeler dildeki alışkanlıklarımızdan kaynaklanmaktadır. Oysa Heidegger aslında hiçbir zaman bir değmeden söz edilemeyeceğini, eninde sonunda sandalye ve duvar arasında bir boşluk kalacağını saptamasından değil, boşluk sıfıra eşit olsa bile ilkede sandalyenin duvara değemeyecek olmasını anlatmak istemektedir. Bunun ön-gereği, duvarın sandalye için *karşılaşabilir* olabilmesi, yani Dünya-içinde Olması olacaktır Heidegger, Martin, "Being and Time", Çev. Joan Stambaugh, Suny Press, Albany, (1927) 1996, s. 51.

Dasein'ın dünya-içinde-olması bir konum olarak değil, "dünya içinde "yer"leşme" düşüncesi ile anlaşılmalıdır. Bu durum dünyamızı evimiz yapar.

Elaltında-kullanıma-hazır varlıkların mekansallığı iki şekilde açığa çıkmaktadır. İlk olarak araçlarla olan gündelik ilgisinde *Dasein*, elaltında-kullanıma-hazır araçları kendisine yakın olarak bulmaktadır. Heidegger'in kullandığı yakınlık kavramı, *die Naeh*e bir şeyin bize yakın olması olarak anlaşılabilir. Elaltında-kullanıma-hazır ifadesi "yakınlık" niteliği taşımaktadır. Ancak bu yakınlık ölçülebilir bir mesafeyi anlatmaz, *Dasein*'ın sağgörülü ilgisi olarak anlaşılmalıdır. Heidegger bu durumu insanın gözündeki gözülüğün, duvarda asılan resimden daha uzak olabileceği ya da hareket eden bir otobüsün, onu yakalamak için koşan birisine, üzerinde koştuğu zeminden daha yakın olduğu şeklinde örnekleme yapar²⁵.

İkinci olarak elaltında-kullanıma-hazır varlıklar bir "yönelme", *die Ausrichtung* ile açığa çıkmaktadırlar. Yönelme, *Dasein*'ın sağgörülü ilgisi ile ilişkilidir. "Yakınlık" ve "yönelme" bir araca "araçsal-göndermeli bütünlük"te bir "yer" verir. Bu da bir aracı bir yere yerleştirir. Bir "yer sahibi olmak", mekanda bir "konum sahibi olmak"tan, bir mekânın içinde olmaktan farklı bir şeydir. Çünkü "için-delik", önümüzde-hazır-varlıklara, nesnel görünümlere özgüdür. Bir yer sahibi olmak ve bir araçsal bütünlüğe ait olmak, "yer"leşmenin kendisidir ve bir araca "nereye" sorusunu sordurmaktadır. Bu "nereye" sorusu, bir aracın araçsal bütünlükte bir yer sahibi olma olasılığının ontolojik durumunu ifade etmektedir.

Heidegger "nereye" sorusunun bir aracın bir yere ait olmasını mümkün kıldığını söyler ve buna "alan", *die Gegend* adını verir²⁶. "Nereye" durumuyla "alan", bir aracın "yer sahibi olmasına ontolojik olarak önseldir. Heidegger "alan" derken coğrafi bir durumu anlatmaz; *Dasein*'ın ilgisi anlamında kullanıma-hazır-varlıkların "nereye"liğinden söz eder. Örnek olarak odaların güneşte ve gölgede kalacak bir şekilde yerleştirilmeleri, kiliseler ve mezarlıklarla ilişkili olarak yaşam alanları ve ölüm alanlarının yerleşimleri gibi.

Yönelme süreci, mesafenin ortadan kaldırılması ve şeylerin bizim için kullanılabilir hale gelmesiyle mekansal olarak varolma sürecini anlatmaktadır. Heidegger mesafenin ortadan kaldırılması ve şeylerin yakınlaştırılmasını ifade etmek için "uzak(sız)laştırma", *die Entfernung*²⁷, kavramını kullanır. Örneğin susa-

²⁵ Heidegger, Martin, "Being and Time", Çev. Joan Stambaugh, Suny Press, Albany, (1927) 1996, s. 99.

²⁶ "Alan"dan söz ederken Heidegger, bunun coğrafi bir durumu anlatmadığını, *Dasein*'ın ilgisindeki elaltında-kullanıma-hazır olmanın "nereye" olma durumunu anlattığından söz etmektedir. Örnek olarak da, kilise ve mezarlar güneşin doğuşu ve batışına - yaşam ve ölüm alanlarına- göre yapılırlar. Heidegger, Martin, "Being and Time", Çev. Joan Stambaugh, Suny Press, Albany, (1927) 1996, s. 96.

²⁷ *Entfernung*: uzaksızlaştırma ('fern': uzak) anlamına gelir. Ancak 'entfernung'da '-ent' ön-ekinin bir pekiştirici ve bir de karşıt olarak yoksunlaştırıcı anlamı vardır (Yardımlı (Heidegger, 2004). Heidegger sözcüğe bu ikinci anlamı da ekler: "*Entfernung* uzaklığın yitilme-kılınışı demektir ki bir şeyin uzaklığının yitişi, onu yakınlaştırma anlamına gelir". Aziz Yardımlı *Varlık ve Zaman*'da *Entfernung*'u "uzaksızlaştırma" olarak Türkçe'ye çevirmiştir. Heidegger, Martin, "Varlık ve Zaman", Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul, (1927) 2004, s. 105.

yan bir kişi oturma odasından mutfığa bir bardak su almak için yönelir, bu durumda aradaki mesafe ortadan kalkmış olur. Su mutfaktadır, onun ait olduğu “alan” orasıdır. “Alan”lar şeylerin nereye ait olduğunu belirlerken, eylemlerimiz de yönelmişlikle birlikte oluşur. Bu *Dasein*’in ilgisine bağlı bir durumdur.

“Alan”, “yönelme” ve “uzak(sız)laştırma” “dünya-içinde-olma”nın üç yoludur. Alanlar eylemlere, eylemler de alanlara gönderme yaparlar ve dünyada olma biçimleri olarak “eş-kökensel”dirler (*gleichursprünglich*). Alanlar yoluyla “uzak(sız)laştırma” ve “yönelme” gerçekleşebilir. Şeyler belirli bir yönde ortaya çıkar, onlar “orada”dır, biz ise “burada”. Üç boyutlu bir yayılım (Descartes’ın Kartezyen mekanı), fiziksel bir mekansallık değil, ilgiyi ve kaygı ile ilişkili varoluşsal bir mekansallık ifade eden *Dasein*’in mekansallığını Heidegger, “zamansallık”la birlikte düşünür. *Dasein*’in mekansallığını zamansallığa bağlarken de, mekansallığın bir süreç olduğunu düşünmektedir. Heidegger “*Dasein*’in mekansallığı” der, “mekan” demez. Mekansallık bir varoluş kipidir, bir sonuç ya da bir ürün değildir.

4. Sonuç

Günümüzün denetleyen, hesaplayan, doğrunun karşısına yanlışı yerleştiren düşünme sistemi, “yer”leşmenin hakikatine yaklaşmaktan uzak kalmıştır. Bu düşünme sistemi, mekanı genellikle boş bir “kap” olarak anlamaya koşullandırmaktadır. Kartezyen düşünme biçimini eleştirerek, çağdaş Batı felsefesinde kültür ve insan varlığına yeni bir radikal yaklaşım öneren Martin Heidegger’in hermeneutik-fenomenolojik yaklaşımı, insan yaşamının yer ile olan ilişkisini ontoloji temelli bütüncül bir bakışla açığa çıkarma konusunda bir yol önermektedir. İnsan deneyimi ile ilişkili olarak mekanın anlaşılmasında tarafsız olma iddiasındaki fenomenoloji ile yorumsal olan hermeneutiğin bir aradalığını ifade eden ve niteliksel bir araştırma biçimi olan hermeneutik-fenomenoloji gereklidir.

KAYNAKÇA

- Arisaka, Y.**, “Spatiality, Temporality and the Problem of Foundation in Being and Time”, *Philosophy Today*, sayı: 40, 1996, 36-47.
- Aristoteles**, “On Rhetoric: A Theory of Civic Discourse”, Çev. George A. Kennedy, Oxford University Press, Oxford, 1991, 45.
- Bachelard, G.**, “The Poetics of Space”, Beacon Press, Boston, (1957) 1969.
- Bachelard, G.**, “Mekanın Poetikası”, Çev. A. Derman, Kesit Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- Bolak Hisarlıgil, B.**, ““Yer”leşmenin Düş(üm)lenmesi : Geleneksel Anadolu Yerleşmelerinde “Ara”lar”, Doktora Tezi, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2007.
- Bollnow, O.F.**, “Lived-Space”, *Readings in Existential Phenomenology* içinde, 178-186, Ed. N. Lawrence, D. O’Connor, Prentice Hall, New Jersey, 1967.
- Brenneman, W.L.Jr., Brenneman, M.G.**, “Crossing the Circle at the Holy Wells of Ireland”, University Press of Virginia, Charlottesville, 1995.
- Çüçen, A. K.**, “Heidegger’de Varlık ve Zaman”, Asa Kitabevi, Bursa, 2000.
- Descartes, R.**, “Discourse on Method and Mediations on First Philosophy”, BN Publishing, NY, (1637) 2007.
- Dilthey, W.**, “Selected Writings”, Çev. H. P. Rickman, Cambridge University Press, New York, 1976.
- Dreyfus, H.L.**, “Being-in-the-World: A Commentary on Heidegger’s Being and Time”, Division I, MIT Press, Cambridge and Massachusetts, 1991.
- Gadamer, H.G.**, “Truth and Method”, Continuum, New York, 1989.
- Heidegger, M.**, “Building Dwelling Thinking”, *Poetry, Language, Thought* içinde, Çev. A. Hofstadter, Harper & Row, New York, 1971, 145-161.
- Heidegger, M.**, “Being and Time”, Çev. J. Macquarrie, E. Robinson, Blackwell Publishers, London, 1962.
- Heidegger, M.**, “Being and Time”, Çev. Joan Stambaugh, Suny Press, Albany, (1927) 1996.
- Heidegger, M.**, “Varlık ve Zaman”, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul, (1927) 2004.
- Norberg-Schulz, C.**, “Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture”, Rizzoli, New York, 1980.
- Platon**, “Timaos” (Philosophische Bibliothek), F. Meiner, Hamburg, 48-49.
- Platon**, “Timaos”, Sosyal Yayınları, İstanbul, 2001.

- Seamon, D.**, “Fenomenoloji, Yer, Çevre ve Mimarlık: Literatürün Değerlendirilmesi”, Çev. S. Serim, TOL Mimarlık Kültürü Dergisi, sayı 3, 2003, s. 36-53.
- Violich, F.**, “Toward Revealing the Sense of Place: An Intuitive Reading of Four Dalmatian Towns”, *Dwelling, Place and Environment: Towards a Phenomenology of Person and World* içinde, Ed. D. Seamon, R. Mugerauer, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1985, 113-136.
- Walkey, R.**, “A Lesson in Continuity: The Legacy of the Builders Guild in Northern Greece”, *Dwelling, Seeing, and Designing: Toward a Phenomenological Ecology* içinde, Ed. D. Seamon, SUNY Press, Albany, New York, 1993, 129-157.

This document was created with Win2PDF available at <http://www.win2pdf.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.
This page will not be added after purchasing Win2PDF.